

Yazar/Author

Veysi SEVİNÇLİ*, Hami AKMAN**

Makale Adı/Article Name

Tarama Sözlüğü ve Azerbaycan Türkçesindeki Ortak Deyimler

Scanning Dictionary And In Azerbaijan Turkish Common Idioms

ÖZ

Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü, Anadolu sahasında 13. ve 19. yüzyıllar arasında yazılmış, Türkçe eserlerden derlenmiş Türkçe kelimeleri ihtiva eden tarihi bir sözlüktür. Bu sözlükteki kelimelerin bazıları günümüze ulaşmadan kullanımdan düşmüşken bazıları az ya da çok ses ve şekil değişikliklerine uğrayarak varlığını hâlen sürdürmektedir. Kelimelerin birçoğu da günümüzde ses, şekil ve anlam değişikliğine uğramadan olduğu gibi kullanılmaktadır. Bu sözlükte dikkat çekici yönlerden biri de deyimlerin ayrı madde başı olarak verilmesidir. Bu da deyimlere ulaşma noktasında kolaylık sağlamaktadır. Deyimlerin kalıplaşmış söz dizileri olması, onların değişime uğramadan uzun yıllar kullanılmasını sağlamıştır. Bu yönüyle diller arası söz varlığı çalışmalarında deyimler önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu çalışmada, deyimlerin bu yönünden faydalanılarak Tarama Sözlüğü ve Azerbaycan Türkçesinde kullanılan ortak deyimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan Türkçesi, 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar genelde Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dönem içerisinde varlığını sürdürmüştür. Daha sonra bağımsız bir yazı dili olarak kullanımını devam ettirse de gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerek onun devamı olan Osmanlı Türkçesi ve gerekse de Türkiye Türkçesiyle olan benzerliklerini büyük oranda korumuştur. Tarama Sözlüğü ve Azerbaycan Türkçesinde yaklaşık 100 civarında ortak deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler, genelde kelimesi kelimesine benzer olsa da bazı ses değişikliklerine uğrayan deyimlere de rastlanmaktadır. **Anahtar Kelimeler:** Tarama Sözlüğü, Azerbaycan Türkçesi, Deyim, ortak deyimler.

ABSTRACT

Tarama Dictionary with Witnesses is a historical dictionary containing Turkish words compiled from Turkish works written between the 13th and 19th centuries in Anatolia. While some of the words in this dictionary have fallen out of use before reaching the present day, some of them still exist by undergoing more or less sound and shape changes. Many of the words are used as they are today without any change in sound, form and meaning. One of the remarkable aspects of this dictionary is that idioms are given as separate items. This provides convenience in accessing idioms. The fact that idioms are stereotyped word sequences has enabled them to be used for many years without undergoing any change. In this respect, idioms have an important place in interlingual vocabulary studies. In this study, by making use of this aspect of idioms, common idioms used in Tarama Dictionary and Azerbaijan Turkish were tried to be determined. Azerbaijani Turkish continued its existence from the 13th century to the 16th century within the period generally called Old Anatolian Turkish. Although it continued to be used as an independent written language afterwards, it preserved its similarities with both Old Anatolian Turkish, its continuation Ottoman Turkish and Turkey Turkish to a great extent. Approximately 100 (one hundred) common idioms were identified in Tarama Dictionary and Azerbaijan Turkish. Although these idioms are generally similar word for word, there are also idioms that have undergone some sound changes. For a better understanding of the idiom which is the Azerbaijani Turkish equivalent of the idiom in the Tarama Dictionary, the idioms are shown on the table.

Keywords: Scanning Dictionary, Azerbaijan Turkish, Idiom, Common Idioms

* Doç., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, vseincli@hotmail.com

**Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hamiakman@gmail.com

Extended Abstract

Many definitions have been given of the idiom. These definitions are generally the same or close to each other. The most prominent features of idioms are that they usually consist of at least two words, lose their literal meaning and carry a figurative meaning, express a lot with few words, and are shaped. Another characteristic of idioms is that they are a cultural carrier of the community in which they are spoken. Idioms are an important means of communication through which the feelings of the previous generation, their reaction to events, their outlook on life, in short, their culture, is passed on to the next generation through language. The idiom's ability to be moulded ensures that the words that make up the idiom remain constant. Thanks to this feature, the words that make up the idiom do not change their place, and other words cannot be used in their place. Idioms are therefore a very important reference element between languages, especially in vocabulary research. To illustrate this feature of the idiom, the Arabic word *ayn* or the Persian word *çeşm* cannot be used to replace the word *eye* in the idiom *göz kal kal* (a person who cannot get what he wants is troubled by it), nor can a Turkish word that is a synonym for the word in question be used. In addition, the idiom 'to stay in the eye' cannot be expressed as 'to stay in the eye', and no other word can be placed between the words 'eye' and 'stay'. Thanks to these features, idioms are words or groups of words that manage to remain unchanged in the vocabulary of a language for a long time. Another important feature of idioms that can be mentioned in addition to these is that, as mentioned above, they usually consist of at least two words. Some researchers have noted that idioms can also consist of a single word. Idioms are usually formed with a special auxiliary verb (to make, to sharpen, to break, to take, etc.), but there are also idioms formed in various patterns such as prepositional group, linking group, adjective phrase, noun phrase.

In this study, common idioms used in the Tarama Dictionary and Azerbaijani Turkish are discussed and analysed on the basis of idiom formation. Tarama Dictionary is a historical dictionary consisting of Turkish words in Turkish works written in the Anatolian area between the 13th and 19th centuries. One of the most important features of the dictionary is that each word is presented together with its witnesses. In addition, the fact that each idiom is treated as a separate element can be mentioned as another outstanding feature of the dictionary.

Until the 13th, 14th and 15th centuries, Azerbaijani Turkish was considered to be Old Anatolian Turkish, the ancestor of Ottoman Turkish, modern Turkish and Azerbaijani Turkish. However, since the 16th century, Azerbaijani Turkish has existed as an independent language. This independence was only geographical and related to being a separate literary language; otherwise, Azerbaijani Turkish was not a separate language from Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish and Turkish used in Anatolia. The clearest indication of this is that a speaker of Azerbaijani Turkish can easily communicate with a speaker of Turkish in Turkey. The idioms identified in the Tarama Dictionary as having commonalities with Azerbaijani Turkish can be another indicator of this. In total, there are 100 common idioms between Azerbaijani Turkish and the dictionary. Most of these idioms are verbatim. Idioms are also used to express many concepts, some of which are as follows Reputation, Value, Joy, Happiness, Walking, Stepping, Coming, Coming, Coming, Surprise, Astonishment, Pampering, Finishing, Finishing, Rebellion, Being First, Leadership, Shame, Embarrassment, Oath, Oath, Loneliness, Uniqueness, Sanity, Emergence, Emergence, Submission, Submission, Reciprocity, being worthy, revenge, revenge, application, application, interruption, obstruction, obstruction, walking, travelling, error, mistake, mistake, injury, pity, compassion, unappreciation, indifference, unrest, turmoil, unpleasantness, slap, slap, slap, slap, speaking, saying, agreement, decision, and so on.

As a result, it can be said that although Azerbaijani Turkish is still used today in a different geographical area and has adopted many foreign words from Russian, Persian and other languages over the course of time, it has largely retained its original characteristics, i.e. Turkish elements. In Azerbaijani Turkish, which has existed for many years in the period called Old Anatolian Turkish, the remnants of the period in question are still continuing, and the common idioms used in Azerbaijani Turkish with the Tarama Dictionary, which is a witnessed dictionary of Turkish words compiled from Turkish works in the Anatolian field in the 13th and 19th centuries by making use of the mentioned moulding and unchanging feature of idioms in this study, show this.

Giriş

Bu çalışmada Tarama Sözlüğü ile Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen ortak deyimler ele alınmıştır. Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*'nün ön sözünde Azerbaycan ve Anadolu coğrafyalarının birbirinin devamı gibi olduğunu ve Azerbaycan'ın hem Doğu hem Batı

Türklüğü arasında bir köprü görevi üstlendiğini, “bu topraklar üzerinde yaşana halkların da ikiz kardeş” olduğunu ve 15. yüzyıla kadar aynı yazı dilini kullandıklarını ifade etmiştir (2018: 5). Kısaca bu iki halk, birbiriyile her anlamda sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur ki bunların başını da kültürün en önemli taşıyıcı unsurlarından birisi olan dil çekmiştir.

Oğuz grubundan olan ve bundan dolayı Türkiye Türkçesine en yakın lehçelerden birisi olan (Hengirmen, 2015: 450). Azerbaycan Türkçesinin ayrı bir yazı dili olarak belirmesi 16. yüzyılın başlarıdır. Bundan önceki dönemlerde Azerbaycan Türkçesi, genelde Eski Anadolu Türkçesi olarak tabir edilen dönem içerisinde varlığını sürdürmekteydi. Azerbaycan Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesiyle 14. (İlker, 1997: 5) ve 15. yüzyıllarda genelde benzer özellikler göstermekte, yani Eski Anadolu Türkçesi hem Anadolu’da hem de Azerbaycan’da ortak bir yazı dili olarak kullanılmaktaydı. Bu özellik her iki sahada kullanılan dildeki kelime kadrosu ve söz varlığında da büyük oranda bir ortaklığın da meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bu ortaklıklardan birisi de deyimlerdir. Geçen zaman içerisinde özellikle Azerbaycan Türkçesinin bağımsız bir yazı dili olarak ortaya çıktıktan sonra bünyesine aldığı yabancı kelimeler ortak kelime ve çalışmanın mevzu bahis olan deyimlerin sayısında bir azalmanın meydana gelmesinde etkili olmuştur.

Çekici bir anlatıma sahip olan ve asıl anlamından uzaklaşıp mecaz bir anlam taşıyan deyimlerin birçok özelliği vardır (Topaloğlu, 2019: 48; Korkmaz, 2017: 111). En az iki kelimedenden oluşsa da deyimlerin bazen tek kelimedenden oluştuğu durumlarla da karşılaşmaktadır (Aksan, 2009: 35). Deyimlerde atasözlerinde görülen yargılı ifadelerle rastlanmaz (Aksan, 2014: 95). Bunlardan birisi de onların kalıplaşma özelliğidir. Bu özelliği, deyimleri oluşturan kelimelerin yerine başka bir kelimenin kullanılmamasını ve kelimelerin yerlerinin değişmemesini de beraberinde getirmiştir. Mesela çalışmada tespit edilen ve aşağıdaki tabloda gösterilen deyimlerden *acığı tutmak* “öfkelenmek, sinirlenmek” deyiminde yer alan *acığ* “öfke, sinir” kelimesinin yerine *öfke* kelimesi kullanılmayacağı gibi, *tutmak* kelimesi de *acığı* kelimesinin başına getirilip *tutmak acığı* şekline sokulamaz. Bu özelliği ile deyimler, bir kelime gibi işlev görerek bir dilin lehçeleri arasında yapılacak-özellekle- söz varlığı incelemelerinde önemli katkılar sunar. İşte bu çalışmada da Türkçenin Güneybatı kolunu oluşturan dillerden birisi olan Azerbaycan Türkçesi ile Tarama Sözlüğünde yer alan ortak deyimler tespit edilmiştir. Çalışmanın esas bölümüne geçmeden önce deyim hakkında ve Azerbaycan Türkçesi ile Tarama Sözlüğü ile ilgili bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Bir dildeki sözvarlığının en önemli öğeleri arasında olan (Aksan, 2014: 96) deyim terimi, *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te* “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (2011: 651a) şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu tanım bağlamında bazı değişiklikler görülse de genelde aynı çerçevede ele alınmaktadır. Örneğin Mehmet Hengirmen’in *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı kitabında *deyim* tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz” (2009: 116). Deyimin genelde en az iki kelimedenden oluştuğu bilinmektedir; ancak seyrek olarak tek kelimedenden oluşan deyimlere de rastlanmaktadır (Aksan, 2013: 91; Korkmaz, 2017: 111). Deyimler, yukarıda bahsedildiği üzere genelde en az iki kelimedenden oluşsa da cümlede tek kelime gibi işlev görür ve isim çekim eklerini alarak cümlenin herhangi bir ögesini oluşturabilir. Deyimlerin bir diğer önemli özelliği de az sözle çok şey anlatan kelime grupları olmasıdır. Mesela *küplere binmek* deyimini, “çok fazla öfkelenildiği için kendisini kontrol edememek” gibi uzun ifadelerle anlatılabilecek ibareleri kısa ve özlü bir şekilde aktarmak için kullanılır.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, 13 ve 19. yüzyıllar arasındaki Türkiye Türkçesi ile yazılmış eserlerden taranıp elde edilen kelimelerin sözlüğüdür. Bu sözlükteki kelimelerin kullanımına ya şekil ya da bazı anlam değişikliğine uğramış şekliyle günümüz Türkiye Türkçesinde rastlanmaktadır. Ancak bazı kelimelerin sadece bu sözlüğün sayfaları arasında kaldığı, günümüze ulaşmadan kullanımdan düştüğü de görülmektedir. Söz konusu sözlüğün önemli bir özelliği de deyimlerin her birinin ayrı birer madde başı olarak verilmiş olmasıdır.

Batı Türkçesi olarak bilinen, 13. yüzyıldan itibaren yazı dili olarak kullanılan ve içerisinde Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesini de barındıran Türkçenin bu kolu zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki ayrı dala ayrılmıştır. Azerbaycan, söz konusu dönemin doğu kısmını, Osmanlı Türkçesi ise batı kısmını oluşturmuştur (Buran-Alkaya, 2007: 73). Azerbaycan dilcileri tarafından *Azerbaycanca* ve *Azerbaycan dili* olarak da isimlendirilen Azerbaycan Türkçesi, günümüzde Güney ve Kuzey Azerbaycan ile Irak sahalarında konuşulmaktadır (İlker, 1997: 5). 14. yüzyıldan itibaren tek bir koldan ilerleyen Azerbaycan Türkçesi, 1828’de Azerbaycan’ın ikiye bölünmesine paralel olarak varlığını Güney Azerbaycan Türkçesi ve Kuzey Azerbaycan Türkçesi olarak sürdürmektedir; ancak Güney Azerbaycan’daki yazı dili bugün Farsçadır (Buran-Alkaya, 2007: 74). Azerbaycan yazı dilinin Eski Anadolu Türkçesinden ayrı bir yazı dili olarak ortaya çıktığı dönemle alakalı bazı araştırmacıların farklı görüşlerini aktaran Zeynep Korkmaz, bu başlangıç döneminin 16.-17. yüzyıllar olabileceğini ifade etmiştir; ona göre 15. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi ortaklaşan birçok özellik taşımaktadır (2013: 179-180). Azerbaycan yazı dili, Şireliyef tarafından 1. Doğu Grubu Ağızları, 2. Barı Grubu Ağızları, 3. Kuzey Grubu Ağızları ve 4. Güney Grubu Ağızları olmak üzere dört grupta toplanmıştır. (Buran-Alkaya, 2007: 74).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında söylenebilir ki 15. yüzyıl hatta 16-17. yüzyıllara kadar (Korkmaz, 2013: 179-180). Eski Anadolu Türkçesi içerisinde varlığını sürdüren Azerbaycan Türkçesi, bugün bünyesine her ne kadar Rusça, Moğolca ve başka dillerden bazı kelimeler alsada Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile olan kelime ortaklığını korumuştur. Nitekim bu çalışmada bahsedilen özelliğe paralel olarak her iki dildeki ortak deyimler tespit edilmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki tespit edilen bu ortak deyimler, genelde Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde kullanılmamaktadır.

Tarama Sözlüğü ve Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen ortak deyimler aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmiştir.

1. Ortak Deyimlerin İncelenmesi

Tarama Sözlüğü’ndeki Deyim ve Açıklaması	Azerbaycan Türkçesindeki Karşılığı	İfade Ettikleri Kavram
<i>acığı tutmak</i> “Öfkelenmek” (2019: 3).	<i>acığı tutmaq</i> “Sinirine dokunmak, hiddetlenmek, kızmak” (Altaylı, 2005: 19).	Öfke, kızgınlık, hiddet.
<i>acığını almak</i> “İntikamını almak” (2019: 3).	<i>acığını almaq</i> “1- İntikamını, öcünü almak, acısını çıkarmak. 2- Rövanş almak” (Altaylı, 2005: 19).	Öç, intikam.

acığını çıkarmak “İntikamını almak” (2019: 3).	acıq çıxartmaq “Acısını çıkarmak, intikam almak, öç almak” (Altaylı, 2005: 19).	Öç, intikam.
ad çıkarmak “Ün salmak, şöhret kazanmak” (2019: 17).	ad çıxarmaq “1- Kötü ün yapmak. 2- Ün yapmak, isim yapmak” (Altaylı, 2005: 17).	Ün, şöhret.
ad itmek “Ad bırakmak” (2019: 19).	ad eləmək / etmək “1- Şöhret, şan kazanmak. 2- Nişanlanmak, nişanlamak” (Altaylı, 2005: 21).	Şöhret, ün.
ad kazanmak “Ün almak” (2019: 20).	ad qazanmaq “Ün kazanmak, şöhret, nam kazanmak” (Altaylı, 2005: 21).	Ün, nam.
ağız bir etmək / elemek “Söz birliği yapmak” (2019: 44).	ağız bir eləmək “Anlaşmak, bir konuda birbirine söz vermek, aynı şekilde konuşmayı kararlaştırmak” (Altaylı, 2005: 29).	Anlaşma, söz birliği etme.
ağzının kaşığı “1. Bir kimsenin yerli yersiz ağzına aldığı ve kendisinden şöyle böyle bahsettiği kişi. 2. Bir kimsenin yapabileceği, lâyıki; bir kimseye yakışan, uygun gelen, denk olan” (2019: 61).	ağzının kaşığı deyil “Bir şeye layık olmayan kimseler için kullanılır” (Altaylı, 2005: 43).	Liyakat, layık olma.
aradan götürmek “Ortadan kaldırmak” (2019: 183).	aradan götürmək / qaldırmaq “Yok etmek, ortadan kaldırmak, lağvetmek, ilga etmek” (Altaylı, 2005: 60).	İlga, yok etme.
at çapmak “At salmak, at sürmek, atla hücum etmek” (2019: 273).	at çapdırmaq / çapmaq “1- At koşturmak, atla yarış yapmak. 2- Meydan okumak, at koşturmak...” (Altaylı, 2005: 66).	At koşturma, saldırma.
at salmak “At sürmek, hücum etmek” (2019: 279).	at salmaq “Atla hücum etmek, at koşturmak, birinin peşince at koşturmak” (Altaylı, 2005: 64).	Saldırı, hücum.

<i>at seğırtmek</i> “At koşturmak” (2019: 279).	<i>at səyirtmək</i> “At koşturmak” (Altaylı, 2005: 66).	At koşturma.
<i>ayağa durmak / ayağa turmak</i> “Ayakta durmak, ayağa kalkmak” (2019: 292).	<i>ayağa durmaq</i> “Ayağa kalkmak. 1. Birisi geldiğinde saygı ifadesi olarak ayağa kalkmak. 2. Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek” (Altaylı, 2005: 70).	Saygı.
<i>ayağı bağlanmak</i> “Boş yere oyalanıp kalmak, bir yerden ayrılmamak” (2019: 293).	<i>ayağı bağlanmaq (bağlı olmaq)</i> “1- Engel olmak, mâni olmak...” (Altaylı, 2005: 70).	Bir yerde durma, kalma, engel olma.
<i>ayağa / ayaklara salmak</i> “Ayak altında bırakmak, ayak altına atmak” (2019: 293).	<i>ayağa salmak</i> “Değerini düşürmek, itibarını, nüfuzunu zedelemek, gözden düşürmek” (Altaylı, 2005: 70).	İtibar, değer.
<i>ayağı yer basmamak</i> “Sevinçten yerinde durmamak, ayağı yere erişmemek” (2019: 297).	<i>ayağı yere basmamaq</i> “Çok hızlı yürümek” (Altaylı, 2005: 76).	Sevinç, mutluluk.
<i>ayaq götürmək (Ayak götürüp gitmek)</i> “1.Çabucak çekilip gitmek. 2. Çekilip gitmek, ayağını çekmek” (2019: 305).	<i>ayaq götürmək</i> “Adımların sıklaştırmak, hızlı yürümek, büyük adımlarla yürümek” (Altaylı, 2005: 74)	Yürüme, adım atma.
<i>ayak koymak</i> “Ayak basmak” (2019: 305).	<i>ayaq qoymaq</i> “Ayak basmak, bir yere gitmek, dahil olmak, gelmek” (Altaylı, 2005: 74).	Adım atma, gelme, geliş.
<i>barmaq dişlemek</i> “Parmak ısırarak, şaşmak” (2019: 404).	<i>barmağını dişləmək</i> “Parmağını dişlemek. 1- Hayret etmek. 2- Bir şeyi hatırlayarak irkilmek, idrak etmek, bazı şeyleri daha iyi anlayıp ürpermek” (Altaylı, 2005: 85).	Şaşırma, şaşkınlık.
<i>baş a çıkarmak</i> “Şımartmak” (2019: 417).	<i>baş a çıxarmaq (çixartmaq)</i> “...2. Çok yüz vermek, şımartmak” (Altaylı, 2005: 89).	Şımartma.

<i>baş</i> gelmek “1. Hitam bulmak, sona ermek. 2. Başa çıkmak, gücü yetmek” (2019: 417).	<i>baş</i> gəlmək “1- Bitmek, tamamlanmak, oluşmak, meydana gelmek; icra edilmek...” (Altaylı, 2005: 90).	Bitme, sona erme.
<i>baş çekmek</i> “...2. Karşı gelmek, isyan etmek, itaatsizlik etmek, serkeşlik etmek. 3- Ön ayak olmak, başta gitmek” (2019: 427).	<i>baş çəkmək</i> “...2- Önde olmak, ön safta bulunmak. 3- Kafa tutmak, itaat etmemek, tabi olmamak” (Altaylı, 2005: 87).	İsyan; başta olma, bulunma.
<i>baş etmek / eylemek</i> “Reis yapmak, komutan tayin etmek” (2019: 429).	<i>baş eləmək</i> “1- Başa geçirmek, bir idarenin vs. başına getirmek...” (Altaylı, 2005: 87).	Reislik, başa geçirme.
<i>başı aşağı olmak</i> “Utanmak, mahcup olmak” (2019, 431).	<i>başı aşağı olmaq</i> “Baş aşağı olmak. 1- Bir işten dolayı utanmak, mahcup olmak, hicap duymak. 2- Sakin, sessizi terbiyeli olmak” (Altaylı, 2005: 92).	Utanma, mahcubiyet.
<i>başına and içmek</i> “Adına yemin etmek” (2019: 434).	<i>başına and içmək</i> “Başı üzerine yemin etmek, haddinden fazla sevmek, hürmet etmek ve bunu göstermek için de onun üzerine yemin etmek, bir saygı ve sevgi ifadesi olarak kullanılır” (Altaylı, 2005: 95).	Yemin, ant.
<i>başına komak</i> “Yalnız bırakmak, kendi başına bırakmak” (2019: 435).	<i>başına qoymaq</i> “Kendi başına bırakmak” (Altaylı, 2005: 97).	Yalnızlık, teklik.
<i>başına soğuk geçmek</i> “Anlayışını kaybetmek, anlayıştan uzak kalmak” (2019: 435).	<i>başına soyuq deyip</i> “Aklını üşütmüş” (Altaylı, 2005: 98).	Akıl sağlığı.
<i>başın aşağı itmek / bırakmak / eylemek / kılmak / salmak / tutmak</i> “1. Başını önüne eğmek. 2. Utandırmak, mahcup olmak” (2019: 435-436).	<i>başını aşağı etmək / eləmək</i> “Başını aşağı etmek, liyakatsiz davranışlarıyla insanı mahcup etmek, utandırmak,	Utandırma, utanma.

	rezil etmek” (Altaylı, 2005: 100).	
baş kaldırmak “Belirgin durum göstermek” (2019: 88).	baş qaldırmaq “1- (Bitki) bitmek, büyümek, gelişmek...3- İsyân etmek, kıyam etmek, harekete geçmek. 4- Yüze kabarmak, itaatsizlik göstermek” (Altaylı, 2005: 88).	Ortaya çıkma, belirme.
baş tutmak “Baş çıkarmak, başlanmak” (2019: 454).	baş tutmaq “1- Gerçekleşmek, sonuç vermek, meydana gelmek... 4- Tane oluşmak, başaklanmak ve taneleri dolmaya başlamak...” (Altaylı, 2005: 89).	Tane, tohum baş verme, oluşmaya başlama.
boğazı ele vermek “Yakalanmamak, yakayı ele vermek” (2019: 628).	boğazı ələ vermək “Gırtlığından yakalanmak, yakalanmak, ele geçmek” (Altaylı, 2005: 124).	Yakalanma, yakayı ele verme.
boynunu burmak “Boynunu bükme, tezallüm etmek” (2019: 651).	boynunu burmaq “1- Boynunu bükme, mazlum mazlum durmak, zavallı durumda olmak. 2- Baş eğmek, teslimiyet göstermek” (Altaylı, 2005: 129).	Boyun bükme, teslimiyet.
boyun dutmak / tutmak “1- Azmetmek, üzerine almak. 2. İnkıyat etmek, itaat etmek, rıza göstermek” (2019: 653).	boyun tutmaq “1- Kendi üzerine, uhdesine almak. 2- İtiraf etmek. 3. Teslim olmak. 4. Direnmek, mukavemet.” (Altaylı, 2005: 130).	Üzerine alma, üstlenme; teslimiyet, itaat etme.
boyun komah “1. Teslimiyet göstermek. 2. Selam verene karşı esenlik dilemek” (2019: 654).	boyun koymaq “Razı olmak, üzerine almak, uhdesine almak” (Altaylı, 2005: 130).	Rıza gösterme, razı olma.
burnunu sımak “Burnunu kırmak, gururunu kırmak” (2019: 711).	burnunu sıdırmaq “Gururunu kırmak, alçaltmak” (Altaylı, 2005: 135).	Gururunu kırma, alçaltma.

<i>canına od düşmek</i> “İçi yanmak” (2019: 751).	<i>canına od düşmək</i> “1- İstiraba, endişeye kapılmak. 2- Çok korkmak” (Altaylı, 2005, .s 142).	Hüzün, keder, ıstırap, endişe.
<i>can tapşırmaq</i> “Can vermek” (2019: 753).	<i>can tapşırmaq</i> “Can vermek, ölmek” (Altaylı, 2005: 139).	Can verme, ölme.
<i>danışık etmək / danış etmək / tanışık etmək ~ eylemek ~ kılmak</i> “İstişare etmek” (2019: 997).	<i>danışiq etmək</i> “Sohbet etmek, danışmak, fikir alışverişi etmek, istişare etmek” (Altaylı, 2005: 167).	İstişare etme, müşavere etme.
<i>derdi / marazı depreşmək</i> “Derdi tazelenmek” (2019: 1101).	<i>derdi / yarası - təprənmək / tezələnmək</i> “Derdi tazelenmek, üzüntüsü, sıkıntısı hatırlatılmak” (Altaylı, 2005: 175/549)	Dert, acı, keder.
<i>ders demək</i> “Ders vermek” (2019: 1116).	<i>dərs demək (keçmək)</i> “Okutmak, öğrenim yaptırmak. 2- Akıl vermek” (Altaylı, 2005: 177).	Ders, öğrenim, okuma.
<i>dike bakmaq / dike dike bakmaq</i> “Dik dik bakmaq, dikkatli bakmaq” (2019: 1142).	<i>dik baxmaq</i> “1- Gözlerini birinin gözlerine dikerek dikkatle bakmaq, sert bir bakışla bakmaq. 2- Gururla, cesaretle bakmaq.” (Altaylı, 2005: 180).	Bakış, bakma.
<i>dili bağlanmaq</i> “Dili tutulmak” (2019: 1152).	<i>dili bağlanmaq</i> “Söylemeğe söz bulamamak, konuşamamak, dili tutulmak” (Altaylı, 2005: 183).	(Vücutta) rahatsızlık, olumsuzluk.
<i>dirlik etmək / dirlik edinmək / dirlik eylemək</i> “Geçinmek, yaşamak, taayyüş etmək” (2019: 1216).	<i>dirilik etmək</i> “Yaşamak, hayat sürmek” (Altaylı, 2005: 188).	Yaşama, hayat sürme.
<i>dondan dona / tondan tona girmək</i> “Şekilden şekle girmek, dilden dile dönmek” (2019: 1216).	<i>dondan dona girmək</i> “Bin bir şekle bürünmek, bin bir surat olmak, bukalemun olmak, renkten renge girmek, maskesini değiştirmek, her kılığa	Şekil, renk, kılık vs. değiştirme.

	girmek” (Altaylı, 2005: 193).	
döşek salmak “Yatak sermek” (2019: 1242).	döşək salmaq “Yatak yapmak; yatmak için yatağı hazırlamak” (Altaylı, 2005: 195).	Yatak serme, yatak hazırlama.
döş / düşün vermek “Bağrını yaslamak, karar kılmak, konaklamak” (2019: 1244).	döş vərək “...2- Göğüs germek, korkmadan öne atlamak; mukavemet etmek” (Altaylı, 2005: 195).	Mukavemet etmek, hamle yapmak.
duruş / turuş vermek “Mukavemet etmek, karşı koymak” (2019: 1274).	duruş gətirmək / vermək “Sabretmek, tahammül etmek, dayanmak” (Altaylı: 2005: 196).	Dayanma, mukavemet, sabır, tahammül.
dümük olmak “Bir işle yakında meşgul olmak, bir işin üzerine düşmek” (2019: 1312).	dümük olmaq “Bir şeyle vakit geçirmek, vakit öldürmek” (Altaylı, 2005: 197).	Uğraş, iş, meşgulliyet.
ele getirmek / getürmek “Ele geçirmek, elde etmek, yakalamak, kazanmak” (2019, 1425).	elə gətirmək “1-Elde etmek, ele geçirmek, sahip olmak. 2- Tavlama, kendine tâbi etmek. 3- Yakalamak” (Altaylı, 2005: 220).	Elde etme, ele geçirme.
ele öğrenmiş / elde öğrenmiş “Ele alışmış, ele gelmeye, elde yem yemeye alışmış” (2019: 1430).	elə öyrənmək “(Hayvan) insana alışmak, insandan kaçmamak” (Altaylı, 2005: 220).	Alışma, ehlileşme.
göz ağarmak “Göze boz gelmek, göz perdelenip görmez olmak” (2019: 1808).	gözü / gözleri ağarmaq “1- Gözüne katarakt, akbasma gelerek görme yeteneğini kaybetmek, kör olmak. 2- Bir işi sona erdirene kadar büyük ıstırap ve azap çekmek, eziyete katlanmak. 3- Vefat etmek, ölmek” (Altaylı, 2005: 258).	Rahatsızlık, hastalık.
gözden salmak “Gözden uzaklaştırmak” (2019: 1812).	gözden salmaq “1-Dikkat etmemek, untumak. 2- Uzaklaştırmak. 3- Saygınlığı, nüfuzu	Kaybetme, uzaklaşma.

	zedelemek” (Altaylı, 2005: 254).	
gözü dolukmak “Gözü yaşla dolmak, ağlayacak hale gelmek” (2019: 1832).	gözü / gözləri dolmaq / doluxsunmaq “Ağlamak üzere olmak, ağlama noktasına gelmek, gözleri yaşla dolmak” (Altaylı, 2005: 259).	Ağlamak üzere olma.
gönlünü açmak “Gönlünü ferahlandırmak” (2019: 1761).	könlünü açmaq “1- Sevindirmek, neşelendirmek, içini açmak. 2- Birine inanarak içindekileri açıp söylemek, sırrını açmak” (Altaylı, 2005: 337).	Ferahlık, içi açılma.
gün eğilmek “Güneş öğleden sonra batıya doğru gitmek” (2019: 1896).	gün eyilmək “Akşam üzeri güneş ufukta kaybolmak, karanlık çökmeğe başlamak” (Altaylı, 2005: 268).	Güneş batma, karanlık çökme.
hak olmak “Lâyük olmak, reva olmak” (2019: 1895).	haqq oldu “İyi oldu, güzel oldu” (Altaylı, 2005: 270).	Karşılık bulma, layık olma.
hayıf almak “İntikam almak, öç almak” (2019: 1906).	hayfını almaq / çıxmaq “Hincını almak, acısını çıkarmak” (Altaylı, 2005: 274).	Öç, intikam alma.
hobbaca eylemek “Arka üstü yatan bir kimse, ayaklarıyla bir çocuğu havaya kaldırmak” (2019: 1919).	hopbaca eləmək “Bebeği havaya atıp tutmak, yukarı atarak oynatmak” (Altaylı, 2005: 283).	Oynama.
hoş geçmek / hoş giçmek “Hoş vakit geçirmek, iyi yaşamak” (2019: 1924).	xoş keçmək “Çok iyi geçmek, şen, rahat geçmek” (Altaylı, 2005: 283).	İyilik, güzellik, hoşluk.
ırak düşmek “Uzak kalmak, uzaklaşmak” (2019: 1956).	iraq düşmək “Uzak düşmek, ayrılmak, uzakta olmak” (Altaylı, 2005: 307).	Uzak olma, ayrılık.
ırak eylemek / ırəş etmək / ırak etmək / ırak kılmak “Uzaklaştırmak” (2019: 1957).	iraq eləmək “Uzaklaştırmak” (Altaylı, 2005: 307).	Bela, sıkıntı, dert vs. uzaklaştırma.

ıssı vurmak “Sıcak geçmek, sıcak çalmak” (2019: 1985).	isti vurmak “Sıcak çarpmak” (Altaylı, 2005: 308).	Sıcak geçme, sıcak çarpma.
ipini uzatmamak “Serbest, başı boş bırakmamak” (2019: 2086).	ipini uzatmaq “Haddini aşmak, yüzüzlük etmek” (Altaylı, 2005: 306).	Haddini aşma / aşmama, serbestlik.
işini düzme “İşini yoluna koymak” (2019: 2116).	iş düzəlmək “Arzu edilen bir şey yerine gelmek, oluşmak, gerçekleşmek” (Altaylı, 2005: 310).	Yerine gelme, uygun düşme.
işitmeze urmak “Duymuyormuş gibi davranmak, işitmemezlikten gelmek” (2019: 2118).	(özünü) əşitməməzliyə vurmaq “Kendini sağır gibi, duymaz gibi göstermeğe çalışmak, önem vermemek, meraklanmamak, kulak kabartmamak” (Altaylı, 2005: 437).	Bilmezlikten, duymazlıktan gelme.
kan yutmak “Pek çok sıkıntı, azap, ıstırap çekmek” (2019: 2240).	qan udmaq “Son derece azap ve ıstıraplara maruz kalmak, zor günler geçirmek” (Altaylı, 2005: 347).	Dert, azap, sıkıntı.
kan yutturmak “Fazla eza ve cefa etmek” (2019: 2241).	qan uddurmaq “Hayatını zehir etmek, ıstırap ve işkence içinde yaşamasına sebep olmak” (Altaylı, 2005: 347).	Dert, sıkıntı, eziyet.
kemer bağlanmak “Kemer kuşanmak, işe hazırlanmak” (2019: 2407).	kemer bağlamaq “Emre hazır hâle gelmek, hazır ol vaziyetine gelmek” (Altaylı, 2005: 328).	Hazır olma.
kıl yarıcı “Kılı kırk yaran, müdakkik” (2019: 2487).	qıl yarmaq “Bir şeyi yaparken çok hassas davranmak” (Altaylı, 2005: 368).	Dikkat, titizlik.
kulak/ kulağını burmak “1. Kulağını bükmek, tembih ve ikaz etmek” (2019: 2715).	qulağını / qulaqlarını burmaq / çəkmək “Kulağını çekmek, hafifçe cezalandırmak, azarlamak, aklını başına toplamasını söylemek, uyarmak” (Altaylı, 2005: 368).	Uyarı, ikaz.

<i>kulak dinç olmak</i> “Dedikodudan, lüzumsuz sözden kurtulmak” (2019, s.2717).	<i>qulağı dinc olmaq</i> “Rahat olmak, kavgadan, münakaşadan uzak, sakin kaygısız, dertsiz olmak” (Altaylı, 2005: 377).	Rahatlık, huzur.
<i>kadasın almak</i> “Birine gelen kaza, öbürüne gitmek” (2019: 2158).	<i>qadan (qadan balan, qadasın) alım!</i> “Yalvarış veya okşayış bildirir” (Altaylı, 2005: 345).	Bela, kaza.
<i>kan eylemek / etmek</i> “Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek” (2019: 2220).	<i>qan eləmək / etmək</i> “Kan dökmek, birini öldürmek, birini vurmak, kan dökmek. 2- Şiddet göstermek, çok zarar vermek, felâkete sebep olmak” (Altaylı, 2005: 346).	Cinayet, kan dökme.
<i>kulak olmak</i> “Kulak kesilmek, dikkatle dinlemek” (2019: 2717).	<i>qulaq olmaq</i> “Takip etmek, izlemek” (Altaylı, 2005: 380).	Dinleme, takip etme.
<i>kulluğa durmak</i> “Hizmetçilik yapmak” (2019: 2721).	<i>qulluğa durmaq (girmək)</i> “1- İşe girmek. 2- Bakmak, hizmet etmek, kaygılanarak yardım etmek” (Altaylı, 2005: 381).	Hizmet, iş.
<i>laf urmak</i> “Yüksekten atmak, atıp tutmak, böbürlenmek, övünmek” (2019: 2785).	<i>laf etmək / vurmaq</i> “1- Görüşüp konuşmak, görüşmek; hasbıhâl etmek, sohbet etmek. 2- Çene çalmak, gevezelik etmek. 3- Laf dokundurmak, çekiştirmek, çekinmeden serbestçe konuşmak, saçmalamak, saçma şeyler söylemek” (Altaylı, 2005: 388).	Söz söyleme, ifade etme.
<i>muştuluk vermek / eylemek</i> “Müjde vermek, tebşir etmek” (2019: 2819).	<i>muştuluk (müjde) vərək</i> “Müjde vermek, muştı vermek, sevindirici bir haber vermek veya getirmek” (Altaylı, 2005: 406).	Müjde, muştuluk.

<i>nişan urmak</i> “Nişan koymak” (2019: 2879).	<i>nişan vurmak</i> “İşaretlemek, işaret vurmak” (2019: 420).	Nişan, işaret.
<i>oda dutmak</i> “Ateşe göstermek” (2019: 2916).	<i>oda tutmak</i> “1- Ateşe tutmak. 2- Kurşun yağmuruna tutmak” (Altaylı, 2005: 424).	Ateşleme, yakma.
<i>od urmak</i> “Ateşlemek, ateş vermek” (2019: 2922).	<i>od vurmaq</i> “1- Cezalandırmak. 2- Ateşe vermek” (Altaylı, 2005: 423).	Ateşleme, ateş yakma.
<i>oturak etmek / eylemek</i> “Konaklamak, ikamet etmek” (2019: 3032).	<i>oturaq eləmək</i> “1- Yerleşmek, sakin olmak. 2- Felç olmak, güçsüzleşmek, yürüyecek takati olmamak” (Altaylı, 2005: 427).	Konaklama, oturma, ikamet.
<i>özüne gelmek</i> “Kendine gelmek, ayılmak” (2019: 3169).	<i>özüne gəlmək</i> “Aklı başına gelmek, kendine gelmek, kendini toplamak. 2- Önceki duruma gelmek, iyileşmek, düzelmek” (Altaylı, 2019: 435).	Kendine gelme, ayılma.
<i>özünden gitmek</i> “Kendini kaybetmek, kendinden geçmek, bihuş olmak” (2019: 3172).	<i>özünden getmək</i> “Bayılmak, kendini kaybetmek” (Altaylı, 2005: 435).	Bayılma, kendinden geçme.
<i>özünü bilmeze urmak</i> “Bilmezden gelmek, tecahül göstermek” (2019: 3173).	<i>özünü bilməməxliyə vurmaq</i> “Bilmez görünmek, oralı olmamak” (2019: 436).	Tegafül, bilmezlikten gelme.
<i>özünü yütürmek (özünü itürmek)</i> “Kendini kaybetmek” (2019: 3174).	<i>özünü itirmək</i> “Kendini kaybetmek, şaşırmaq, ne yapacağını bilmemek” (Altaylı, 2005: 437).	Kendini kaybetme, kendinden geçme.
<i>parmak sokmak</i> “Müdahale etmek” (2019: 3179).	<i>barmaq soxmaq (uzatmaq)</i> “Parmak uzatmaq, başkasının işine karışmaq” (Altaylı, 2005: 85).	Müdahale etme, karışma.
<i>puç olmak</i> “Bedduaya uğrayıp çürümek, boşalmak, mahvolmak” (2019: 3200).	<i>puç olmaq</i> “Mahvolmaq, hiç olmak” (2019: 447).	Mahvolma, hiç olma.

söze gelmek “Dile gelmek, söylemeğe başlamak” (2019: 3552).	sözə gəlmək “Mübahisəsi çıxmaq, mübahisə eləmək, toqquşmaq” (Bahsi geçmek, bahsetmek, konuşmak, münakaşa etmek” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2006: 352).	Konuşma, söyleme.
sözü bir yere koymak “Karar vermek, ahdetmek, söz birliği etmek” (2019: 3559).	sözü bir yere qoymaq “Hamı bir qərara gəlmək, sözü bir eləmək dilləşmək” (Tamam bir karara varmak, söz birliği etmek, aynı fikirde olmak” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2006, 150).	Karara varma, anlaşma.
şabla urmak “Tokat atmak, şamar çarpmak” (2019: 3642).	şapalaq vurmaq “Məmmədə bir şapalaq vurdu” (Mehmed’e bir tokat vurdu) (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2006: 192).	Tokat, şamar atma.
şıltak etmek / eylemek “Anlaşmazlık çıkarmak, kavga gürültü yapmak” (2019: 3664).	şıltak etmək (eləmək) “1- Ağlamakla rahatsızlığını bildirmek. 2- Nazlanmak, kendini nazlı göstermek” (Altaylı, 2005: 490).	Huzursuzluk, kargaşa, nahoşluk.
toy eylemek “Ziyafet çekmek, ağırlamak” (2019: 2835).	toy ələmək “1- Dügün yapmak, evlilik dolayısıyla şenlik meclisi yapmak, tören düzenlemek” (Altaylı, 2005: 508).	Dügün, şenlik.
ucuz dutmak “Aşağı görmek, değer vermemek” (2019: 3887).	ucuz tutmaq “Önem vermemek, kâle almamak” (Altaylı, 2005: 513).	Değer vermeyiş, önemsememe.
yara urmak “Yara açmak” (2019: 4340).	yara vurmaq “1- Yaralamak. 2. Kalbini kırmak, incitecek sözler söylemek.” (Altaylı, 2005: 549).	Yaralama.
yazığı gelmek “Merhamet etmek” (2019: 4455).	yazığı gelmek “Acımak” (Altaylı, 2005: 552).	Acıma, merhamet.
yoldan / yol azmak “Yolunu şaşırmaq, doğru yoldan sapmak,	yolunu azmaq “Yolunu şaşırmaq. 1- Yanlış yola	Hata, yanlışlık.

yanlış yola gitmek” (2019: 4650).	sapmak. 2.- Azmak, doğru yoldan çıkmak” (Altaylı, 2005: 564).	
<i>yol döğmek</i> “Yol tepmek, yol yürümek” (2019: 4654).	<i>yol döymek</i> “bir yere çok gidip gelmek” (Altaylı, 2005: 561).	Yol kat etme, yürüme.
<i>yolun bağlamak</i> “Yolunu kesmek” (2019: 4659).	<i>yol bağlamaq</i> “Yolu kapamak, herhangi bir sebepten dolayı yolu kesmek” (Altaylı, 2005: 561).	Yol kesme, engel olma.
<i>yüz döndermek/döndürmek</i> “Yüz çevirmek, terk etmek, iltifat etmemek” (2019: 4780).	<i>üz döndermek</i> “1. Yüz çevirmek, alâkasını, ilişkisini kesmek, artık yakınlık göstermemek. 2. Yüz çevirmek, ihanet etmek, artık inanmamak. 3. Sırt çevirmek, artık itaat etmemek, boyun eğmek istememek. 4. Dönmek kafasını çevirmek” (Altaylı, 2005: 529).	İlgisizlik, itaatsizlik, iltifat etmeme.
<i>yüz urmak</i> “1. Başvurmak, müracaat etmek...” (2019: 4792).	<i>üz vurmak</i> “1-Bir işi yapmasını veya yapılmasını dostça, arkadaşça istemek, rica etmek, ısrar etmek” (Altaylı, 2005: 530).	Müracaat, rica, başvuru.

Sonuç

Deyimlerin genelde en az iki kelimededen oluşmuş kalıplaşmış sözlerden meydana geldiği bilinmektedir. Bünyelerinde yer alan kelimelerin yerine başka kelimelerin kullanılmaması ve yerlerinin değiştirilmemesi bunların kalıplaşma özelliğini göstermektedir ve bu özellikleri sayesinde deyimler, söz varlığı incelemelerinde farklı dillerin karşılaştırılması temelinde oldukça önemlidir. Bu özellikleri sayesinde deyimler, diller arası söz varlığı incelemelerinde önemli bir yere sahiptir.

Aynı dili konuşan topluluklar zamanla birbirinden ayrılıp farklı coğrafyalarda yaşamlarını sürdürse de dil gibi zamana ve değişmeye karşı dirençli olan unsurun, uzun zaman aynı kalması önemlidir. Ancak buna rağmen, söz konusu toplulukların dillerine, temas ettikleri başka toplumların etkisiyle başka unsurların girdiği ve söz varlığında birtakım değişikliklerin olduğu da bir gerçektir. Bu duruma en açık örneklerden birisi olarak Azerbaycan Türkçesi verilebilir. Anadolu’da 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Eski Anadolu Türkçesi içerisinde gelişen Azerbaycan Türkçesi, çoğu araştırmacıya göre 16. yüzyıldan itibaren ayrı bir yazı dili olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak bu ayrılık belirgin çizgilerle ortaya çıkan farklı bir dil özelliğinin değil, çok

az değişikliklerin görüldüğü bir durumun ifadesidir. Bunun belirgin göstergelerinden birisi Azerbaycan Türkçesine ait bir metni okuyan Türkiye'deki bir Türk'ün bunu rahat bir şekilde anlayabilmesidir. Bu özelliklerden birisi de her iki sahada kullanılan bu iki dildeki ortak deyimlerin fazlalığıdır.

Bu çalışmada 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Anadolu'da yazılmış olan Türkçe eserlerden derlenen ve Türkçe kelimeleri tanımlarıyla birlikte gösteren *Tarama Sözlüğü* ile Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen ortak deyimler ele alınmıştır. Ortak deyimlerin toplam sayısı yaklaşık olarak 100 (yüz)'dür. Bu deyimler, neredeyse kelimesi kelimesine aynıdır. Ancak bazı kelimelerde önemli ses değişiklikleri söz konusudur. *Tarama Sözlüğü*'nde geçen *ırak düşmek* ifadesindeki *ırak* kelimesinin karşılığı Azerbaycan Türkçesinde *iraq* "uzak" şeklindedir. *Tarama Sözlüğü*'de *ıssı vurmak* "sıcak geçmek, sıcak çalmak" deyiminde geçen *ıssı* kelimesinin karşılığı Azerbaycan Türkçesinde, *isti vurmaq* "sıcak vurmak" deyiminde görülen *isti* "sıcak" kelimesidir. *Tarama Sözlüğü*'nde *y* sesi ile kullanılan ve *kan yutmak*; *özünü yütürmek* ile *yüz urmak* deyimlerinde *y* protez sesi bulunan *yutmak*, *yütürmek* "kaybetmek" ve *yüz* kelimeleri Azerbaycan Türkçesinde söz konusu *y* sesi olmadan kullanılmıştır: *udmaq* "yutmak", *itirmək* "kaybetmek", *üz* "yüz" gibi. Azerbaycan Türkçesinde, *Tarama Sözlüğü*'nde *urmak* fiiliyle kurulan deyimlere (*işitmeze urmak*, *laf urmak*...) *vurmak* şeklinde, *parmak sokmak* "burnunu sokmak, vazifesi olmayan şeye karışmak" deyimindeki *parmak* kelimesine ise *barmaq* şeklinde rastlanmaktadır.

Tarama Sözlüğü ve Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen bu ortak deyimlere, Türkiye Türkçesi yazı dilinde pek de rastlanmamaktadır. Hatta deyimlerde geçen bazı kelimelere bile Türkiye Türkçesi yazı dilinde tesadüf edilmemektedir: *Can tapşırmaq* "can vermek" deyimindeki *tapşırmaq* (vermek anlamıyla), *dümük olmak* "bir işle yakında meşgul olmak, bir işin üzerine düşmek" deyimindeki *dümük*, *hobbaca eylemek* "arka üstü yatan bir kimse, ayaklarıyla bir çocuğu havaya kaldırmak" deyimindeki *hobboca / hoppaca*, *duruş vermek* "dayanmak, tahammül etmek" deyimindeki *duruş* (dayanma anlamıyla) kelimeleri bunlar arasında değerlendirilebilir. Türkiye Türkçesinde *kılıktan kılığa girmek* deyimine karşılık ortak deyimlerde görülen *dondan dona girmek* ve *yakayı ele vermek* deyimine karşılık da *boğazı ele vermek* deyimleri dikkat çekicidir.

Ortak deyimlerin ifade ettikleri kavramlar da oldukça farklı ve zengindir. Dert, acı, rahatsızlık, ilgisizlik, inat, itaatsizlik bunlardan sadece birkaçıdır.

Bütün bunlara dayanarak denilebilir ki deyimlerin kalıplaşma özelliği, diller arasında araştırma yapmakta başvurulabilecek önemli söz varlıkları arasındadır. Deyimlerin bünyesinde bulunan kelimelerin yerine başka kelimelerin kullanılamaması ve yerlerinin değiştirilememesi gibi özellikler onları zamana karşı değişmeye karşı dirençli hâle getirmiştir. Azerbaycan Türkçesi her ne kadar bugün farklı bir coğrafyada kullanımını sürdürse ve zamanla bünyesine gerek Rusça gerek Farsça ve gerekse farklı dillerden birçok yabancı kelime alsada büyük oranda asli özelliklerini, yani Türkçe unsurlarını korumuştur. Azerbaycan Türkçesi uzun yıllar Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan dönem içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bundan dolayı söz konusu dönemin kalıntıları Azerbaycan Türkçesinde hâlen devam etmektedir. Deyimlerin bahsedilen kalıplaşma ve değişmeme özelliğinden yararlanarak *Tarama Sözlüğü* ile Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen ortak deyimler bunu göstermektedir.

Kaynakça

Aksan, D. (2004). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2011). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*. Ankara: Bilgi Kitabevi.

- Aksan, D. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Kitabevi.
- Altaylı: (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakü: Şərk-Qərb.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2007). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hengirmen, M., (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hengirmen, M. (2015). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi .
- İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Katkı oranı beyanı

Yazarların makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.